Arkeologisk utredning

ÖVRE GRUVRISET

inför detaljplanearbete för område med småhus i Stora Kopparbergs socken, Falu kommun, Dalarnas län
2021

Dalarnas museum

Arkivrapport dnr 26/21

Greger Bennström

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY
Fastighetskartan: © Lantmäteriet.
Terrängkartan: Lantmäteriet (CC0)

Dalarnas museum, Falun, 2021

Sammanfattning

I slutet av mars genomförde arkeologer från Dalarnas museum en arkeologisk utredning i Övre Gruvriset i Falu kommun, Dalarna. Utredningen bestod av kart- och arkivstudier samt fältinventering. Kartstudierna visade att utredningsområdet utgjort utmark. Totalt kunde två nya forn- eller kulturlämningar dokumenteras inom det ca 77 000 kvadratmeter stora området. Lämningarna bestod av ett stenbrott och en vägbank. Stenbrottet bedömdes som övrig kulturhistorisk lämning och vägbanken som fornlämning. Dessutom dokumenterades två övriga lämningar bestående av fyra betongfundament och en täktgrop.

Inledning

Under tidig vår 2021 genomförde Dalarnas museum en arkeologisk utredning inom delar av fastigheterna Övre Gruvriset 10:2 och 7:3 i Stora Kopparbergs socken, Falu kommun, Dalarnas län (bilaga 2 och 3). Anledningen till utredningen var att det planerades ett småhusområde inom delar av fastigheterna. Inom det aktuella utredningsområdet fanns inga lämningar registrerade i Riksantikvarieämbetets Kulturmiljöregister (KMR) eller Skogsstyrelsens Skogens pärlor sedan tidigare. Beslut om utredningen togs av Länsstyrelsen i Dalarnas län med dnr. 431-21046-2020 och beställare av arbetet var Project Properties Invest Sweden AB.

Antikvarisk bakgrund

Flera arkeologiska insatser har gjorts i närområdet tidigare. 2004 undersöktes en stenmur invid Övre Gruvrisbacken. Ett kollager under muren daterades till romersk järnålder, 170–350 f.Kr. (Lögdqvist 2005). 1995 genomfördes en förundersökning med kartanalys, kartering och provgrävning inför utbyggnad av riksväg 60/E16. Dateringar visade att området kan ha börjat odlas under 1200-talet (Sandberg & Carlson 1995). Ett år senare gjordes en arkeologisk undersökning av en husgrund med mera i samma område (Grälls & Ramström 1998). Redan 1989 genomfördes en kulturhistorisk inventering vid Sanders hemman och Tallen (Jacobson 1989) och Sven Olsson (1978) har gjort en kulturhistorisk inventering som omfattar bebyggelse och olika typer av lämningar i bland annat Gruvriset.

Syfte / Målsättning

Syftet med utredningen var att ta reda på om fornlämningar berördes av det planerade arbetsföretaget. Resultatet från utredningen skulle kunna användas vid Länsstyrelsens fortsatta hantering av ärendet och utgöra underlag inför eventuellt kommande arkeologiska åtgärder. Resultatet skulle även kunna användas som underlag i företagarens planering.

Metod

Utredningen bestod av två moment, kart- och arkivstudier samt fältinventering.

Historiskt kartmaterial från Lantmäteriets webbaserade kartdatabaser som innefattar Rikets allmänna kartverk, Lantmäteristyrelsens arkiv och Lantmäterimyndigheternas arkiv har sökts igenom. Relevanta kartor har rektifierats digitalt mot fastighetskartan. Arkivstudierna bestod främst i en närmare genomgång av Fornsök i KMR samt en kontroll och genomgång av tidigare arkeologiska utredningar och undersökningar i närområdet. Fältinventeringen bestod i att terrängen i hela utredningsområdet granskades okulärt till fots. Ambitionsnivån var att hela utredningsområdet skulle kunna gås över och att inga terrängavsnitt skulle behöva prioriteras bort. Påträffade lämningar dokumenterades och mättes in i Riksantikvarieämbetets fältregistreringsverktyg Fältreg. Lämningarna dokumenterades och beskrevs enligt Riksantikvarieämbetets rekommendationer och praxis. De dokumenterade lämningarna tilldelades ett löpnummer som arbets-id. De flesta lämningarna fotograferades. I vissa fall användes jordsond för att kunna avgöra lämningars funktion och/eller utbredning.

Genomförande

Fältinventeringen genomfördes av två arkeologer från Dalarnas museum under en dag i slutet av mars 2021. Inventeringen skedde enligt gängse rutiner relaterat till terrängens beskaffenhet, markförhållanden och givna tidsramar. Den uppsatta ambitionsnivån kunde hållas och hela utredningsområdet var tillgängligt. Inventeringsförhållandena var goda då snön smält bort och grönskan ännu inte kommit i gång.

Resultat

Kart- och arkivstudier

På 1700-talet betecknades området som utmark beläget mellan täkter och hagmark tillhörande Gruvriset (LMV 20-sko-23 och Sandberg & Carlsson 1995). Vid storskiftet i mitten av 1800-talet verkar förhållandena vara de samma och marken betecknas som hemskog (LMV 20-sko-216). På laga skifteskartan från 1940-talet (LMV 20-sko-1087) har diken grävts i områdets centrala delar och en luftledning går genom områdets östra kant annars består marken av skogsmark. På de båda senare kartorna finns en väg som tangerar områdets norra kant (Bilaga 5).

Fältinventering

Området som inventerades var ca 340X240 meter (VNV-ÖSÖ) Terrängen bestod huvudsakligen av syd- till sydvästsluttande något kuperad ställvis stenig moränmark med ett något sankt parti i mittdelen av området. Vegetationen bestod mestadels av gles tallskog och gles blandskog samt ett hygge i den västra delen. Det fanns inte några registrerade lämningar i

KMR eller Skogens pärlor sedan tidigare. Hela området gicks över till fots och täckningsgraden bedöms vara runt 90 %. Det sanka partiet i mitten av utredningsområdet inventerades något mer översiktligt än övriga delar. Totalt dokumenterades 2 nya objekt inom området och två övriga sentida objekt noterades utöver dessa. De nya objekten bestod av ett stenbrott (L2021:1914) i områdets nordvästra hörn och en vägbank (L2021:1915) som gick utmed områdets norra kant. De övriga lämningarna bestod av fyra betongfundament och en täktgrop. Intill Övre Gruvrisvägen fanns ett flertal täktgropar som inte dokumenterades. Se vidare bilaga 1 och 4.

Slutsatser och utvärdering

I brottet L2021:1914 verkar man ha brutit glimmerskiffer. Vissa typer av glimmerskiffer är mycket värmetåligt och har därför ofta använts i masugnar. Brottet har inte gått att identifiera i något kartmaterial vilket gör det svårt att bedöma åldern. Enligt Riksantikvarieämbetets rekommendationer har brottet bedömts som övrig kulturhistorisk lämning då det inte går att belägga att det tillkommit före 1850 och det inte heller gick att iaktta några spår efter äldre brytningsmetoder.

Vägsträckningen L2021:1915 har gått från Gruvriset och anslutit till den större vägen mot Götgården. Vägen finns inte med på kartan över Gruvriset från 1728 (LMV 20-sko-23), men den är också ganska översiktlig och endast större vägar finns inritade. På en karta över Dikarbackens och Götgårdens skog från 1792 (LMV U22-27:1) finns den inritad som Mats Lars väg. Även på storskifteskartan över Gruvriset från 1856 finns vägen inritad (bilaga 5). Vägen har tillkommit före 1850 och den består av en vägbank uppbyggd av grus och sten med flera små täktgropar utmed den nordöstra övre kanten vilket ger en ålderdomlig karaktär, se bilaga 6. Vägen har därför klassats som fornlämning.

De fyra betongfundamenten var sannolikt till för stag till den luftledning som passerat genom området. I området finns en stor mängd grus/sandtäkter och 50 meter öster om den dokumenterade täktgropen finns ett över 50 meter stort täktområde. Det är svårt att avgöra hur gamla täkterna kan vara och vissa kan säkert ha nyttjats under lång tid. Här har dock bedömningen gjorts att täkterna inte utgör kulturhistoriska lämningar.

Referenser

Grälls, Annika & Ramström, Annica (1998). *Arkeologisk undersökning Nedre Gruvriset, Dalarna, Stora Kopparbergs socken Nedre Gruvriset 33:1 RAÄ 224E*. UV Mitt Rapport 1998:11.

Jacobson, Maria (1989). *Kulturhistorisk inventering vid Sanders hemman – Tallen St Kopparbergs sn i Falu kn*. Dalarnas museum Arkeologisk rapport 1989:2.

Lögdqvist, Anna (2005). *Arkeologisk schaktövervakning vid markarbeten för ny VA-ledning i Övre Gruvriset, Stora Kopparbergs socken, Falu kommun, Dalarna*. Dalarnas museum arkivrapport 159/04.

Olsson, Daniels Sven (1978). *Kulturhistorisk inventering, Kosrgården - Västanbäck - Övre Gruvriset, Falu kommun*. Dalarnas museum. Stencil.

Sandberg, Fredrik & Carlsson, Eva (1995). *Arkeologisk förundersökning fornlämning 224 E och F i Nedre Gruvriset Stora Kopparbergs socken, Falu kommun Dalarna*. Dalarnas museum Arkeologisk rapport 1995:17. Falun.

Arkiv

KMR, Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister, app.raa.se/open/fornsok

LMV, Lantmäteriet, www.lantmateriet.se/hstoriskakartor: Lantmäterimyndigheternas arkiv: 20-sko-23, 20-sko-216, 20-sko-1087. Lantmäteristyrelsens arkiv: U22-27:1

Skogens pärlor, Skogsstyrelsen, kartor.skogsstyrelsen.se/kartorapp/

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-21046-2020
Fornreg, uppdragsnummer:	202100275
Socken:	Stora Kopparberg
Fornreg, lämningsnummer:	L2021:1914, L2021:1915
Fastighet:	Övre Gruvriset 10:2 och 7:3
Koordinater, mitten:	N 6716475
(SWEREF99 TM)	E 532800
Höjd (RH 2000):	200–215 m.ö.h.
Inmätning:	GPS
Utförandetid:	2021-03-31
Utredningsområde yta:	77 000 kvadratmeter
DM projektnummer:	1761
DM diarienummer:	26/21
DM foto accessionsnr:	DM ARK1761
Arkeologisk personal:	Greger Bennström, Emelie Svenman
Projektansvarig:	Greger Bennström

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs.

Bilagor

- Bilaga 1. Dokumenterade lämningar
- Bilaga 2. Karta översikt Dalarna.
- Bilaga 3. Karta översikt med utredningsområdet. Skala 1:50 000.
- Bilaga 4. Karta med nya lämningar. Skala 1:5 000.
- Bilaga 5. Rektifierad storskifteskarta från 1856. Skala 1:5 000.
- Bilaga 6. Fotografi vägbank.

Bilaga 1

Objekt 1. Brott för glimmerskiffer? 6 x 4,5 meter (N-S). I norr närmast lodrät berghäll med brottyta, ca 2,3 x 0,8 meter stor (Ö-V). Skarpkantade stenar nedanför berghällen. Inga synliga borrhål eller andra tecken på brytning.
Höjd med berg i dagen i S-sluttande moränmark. Skogsmark, hyggeskant.
Övrig kulturhistorisk lämning

Objekt 2. Färdväg, minst 280 meter lång (NNV-SSÖ) och 2,5–2,8 meter bred. Uppbyggd av sten och grus, i SV kanten intill 0,5 meter hög. Något inskuren utmed NÖ kanten. Gångstig mitt i vägbanan. Flera mindre täktgropar, 1–3 meter i diameter och 0,3–0,5 meter djupa, utanför NÖ kanten. Vägen fortsätter åt NV utanför utredningsområdet. S-sluttande moränmark. Skogsmark, gles blandskog.
Fornlämning

Övriga lämningar
5. Täktgrop, 5x3 meter (N-S) och 1 meter djup i Ö med branta kanter. Utanför V kanten är ett 25-tal stenar, 0,2–0,5 meter stora. Beväxt med tre tallar och lövsly. SV-sluttande moränmark. Skogsmark, gles blandskog.
Ej kulturhistorisk lämning

6. Fyra vittrade betongfundament ca 0,27x 0,27 m och 0,40 m h med ingjutna järnbalkar med fästöglor. Står i fyrkant med ca 5 m mellanrum. Stag för äldre luftledning. SV-sluttande moränmark. Skogsmark, gles blandskog.
Ej kulturhistorisk lämning

Ett flertal täktgropar av varierande storlek utmed norra sidan av Övre Gruvrisvägen och västra sidan av Övre Gruvrisbackens nedre del dokumenterades inte.

Utredningsområdet ligger i Falun i sydöstra Dalarna.

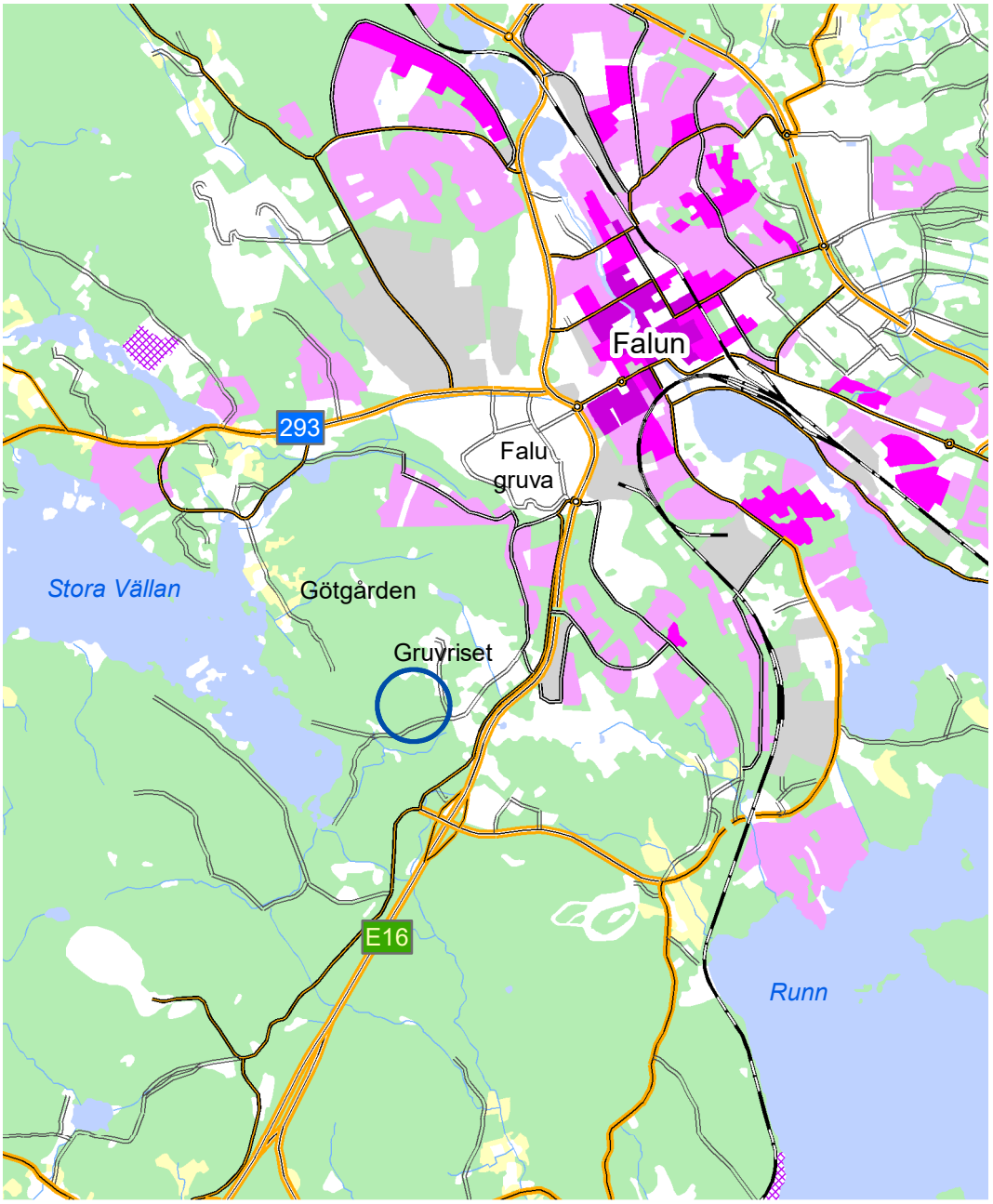

Bilaga 3. Utsnitt från terrängkartan med utredningsområdet inom den blå cirkeln. Skala 1:50 000.

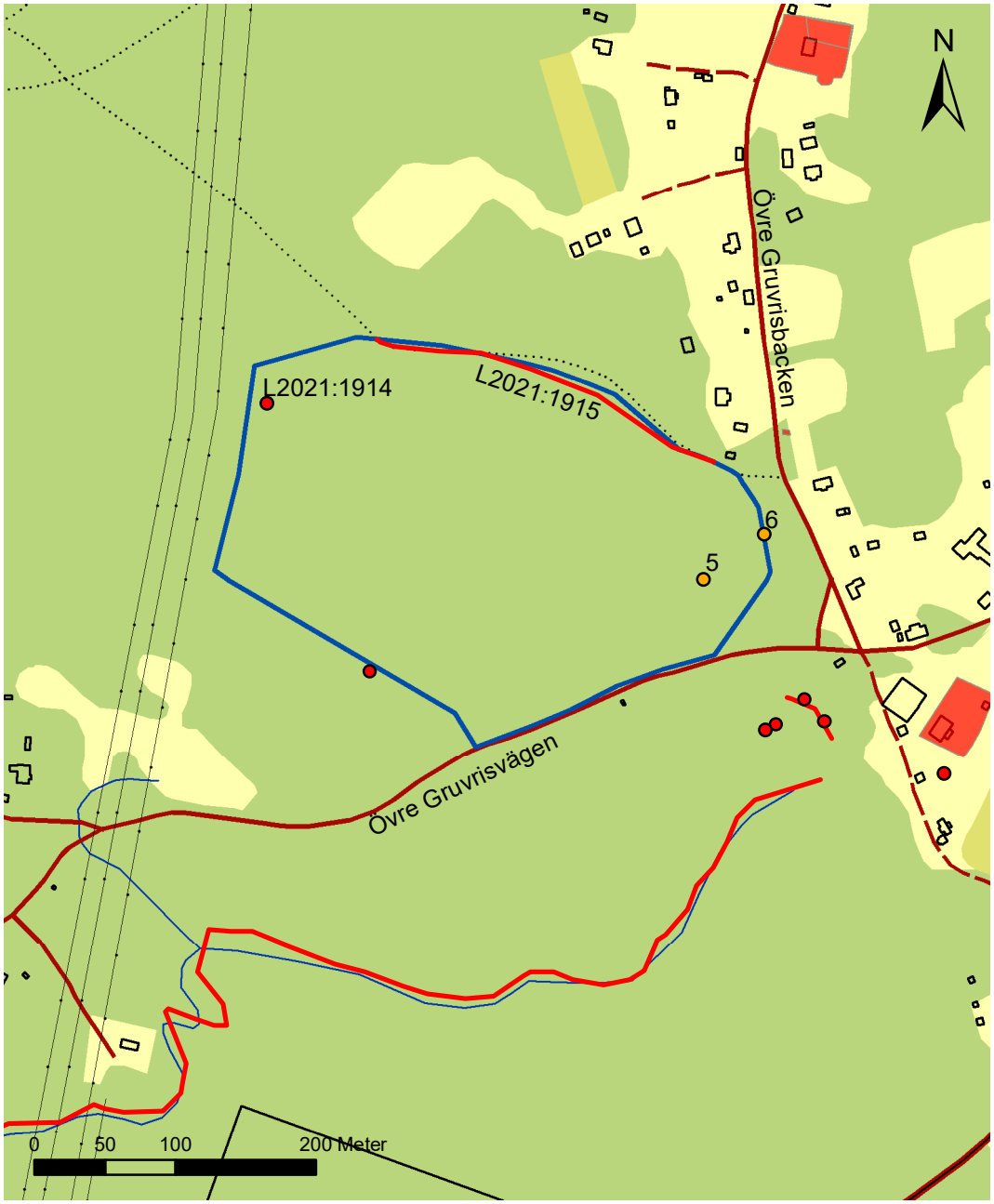

Bilaga 4. Utsnitt från fastighetskartan med utredningsområdet angränsat med blå linje och dokumenterade lämningar markerade med rött och orange med respektive nummer. Skala 1:5000.

Bilaga 5. Utsnitt från storskifteskartan från 1856 med utredningsområdet inom den blå linjen. I övre kanten av utredningsområdet och vidare åt nordväst syns vägen L2021:1915. Skala 1:5000.

Bilaga 6

Dokumentation av vägbanken L2021:1915. Lägg märke till de relativt stora stenarna som ligger utmed vägens nedre kant. Foto Emelie Svenman.